

חג סוכות: מהו סכום הכסף שצריך להוציא על קיום המצוות

בס"ד

פתיחה

כפי שעולה מדברי הרמ"א ופוסקים נוספים, בעבר לא היו מצויים אתרוגים רבים, דבר שגרם לכך שמחירו היה גבוה מאוד. גם בזמן הזה, למרות שמצויים אתרוגים רבים, חלקם עולים כסף רב. בעקבות כך נעסוק הפעם בשאלה, איזה סכום מותר להוציא כדי לקנות אתרוג (או שאר מצוות). כמו כן נעסוק בשאלה, כמה כסף צריך להוציא כדי לא לעבור על לאו, ומה הדין בהידור מצווה.

הסכום המקסימאלי

כמה כסף מותר להוציא על מצווה? הגמרא במסכת כתובות (נ ע"א) כותבת, שלאחר שהסנהדרין גלתה למקום ששמו 'אושא' תיקנו, שהמוציא כסף על עשיית מצוות - לא יבזבז יותר מחומש מנכסיו. כמובן, שאין מדובר בחמישית מכל הנכסים (בתים, מכונות וכו'), שאם כן לאחר חמש מצוות ייגמר לאדם כל הכסף, אלא הכוונה לכסף שנמצא 'בעובר ושב'.

כפי שהעירו המפרשים, יש קושי בכך שצמצמו את חיוב ההוצאה על מצווה, שהרי המצווה שווה יותר מכסף. אם היה מדובר במצווה שאפשר לקיימה גם לאחר זמן (וכמו קניית ספר תורה), מובן שלא חייבו אדם להוציא סכום רב מהכסף, ורק כאשר מצבו הכלכלי יתייצב יתחייב במצווה, אבל הרי גם במצוות עוברות כמו ארבעת המינים נאמר דין זה:

א. **הרשב"א** (ב"ק ט ע"ב ד"ה מהא) הסביר בשם **הראב"ד**, שאם יתירו לאדם להוציא את כל ממנו, בסופו של דבר הוא יזדקק לבריות, והגמרא במסכת שבת (ק"ח ע"א) קובעת 'עשה שבתך חול ואל תזדקק לבריות'. בניסוח דומה כתב **הרמב"ם** (ערכין ח, ג), שאלו המוציאים כסף בצורה לא הגיונית, אינם צדיקים, אלא חסידים שוטים, ובלשונו:

"לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב, ואין זו חסידות אלא שטות, שהרי הוא מאבד כל ממנו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו, ובזה וכיצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם, אלא כל המפזר ממנו במצות אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצוו נביאים מכלל דבריו, בין בדברי תורה בין בדברי עולם."

יש להוסיף שבעקבות כך כותבת הגמרא (כתובות נ ע"ב), שבמקרה בו אדם עומד למות, מותר לו להוציא את כל כספו לצדקה, כיוון שאין חשש שיפיל עצמו על הציבור (אך ראוי שישאיר ירושה לילדיו). כמו כן **החוות יאיר** (סי' קפו) הוסיף, שאדם עשיר יכול להוציא יותר מחמישית מכספו לצדקה וכדומה, מכיוון שאין חשש שבעקבות נתינתו הוא יהיה עני (ועיין אגרות משה יו"ד קמג).

ב. ניתן להציע אפשרות שונה. בעוד שמדברי הרשב"א והראב"ד עולה שהחשש הוא מכבודו של מקיים המצווה, שלא יתבזה משום שהוציא את כל כספו על מצווה ויאלץ ליטול כספי צדקה, אפשר לומר שהדאגה היא לנותני הצדקה. לא ייתכן שהציבור יצטרך לשאת בהוצאותיו של אדם שמכניס את עצמו לעוני במודע ובכוונה, ולכן קבעו שיש סכום מוגבל שאפשר להוציא על מצווה.

מעשה רבן גמליאל

נפקא מינה בין הפירושים תהיה, בפירוש מעשה רבן גמליאל. הגמרא במסכת סוכה (מא ע"ב) כותבת, שרבן גמליאל קנה אתרוג באלף זוז. לשם ההשוואה, המשנה במסכת פאה (ח, ח) כותבת שדמיי מחיה (מזונות + לבוש) בסיסים לאדם לשנה הם מאתיים זוז, כך שאלף זוז לאתרוג זה כמובן הרבה מאוד כסף ובפשטות יותר מחומש מנכסי רבן גמליאל!

א. **הב"ח** (סי' תרנו), שככל הנראה סבר כמו הרשב"א (שהסיבה שאסור לאדם להוציא כסף רב על מצוות היא שלא יטיל את עצמו על הציבור) תירץ, שרבן גמליאל היה נשיא שמזונותיו כבר ממילא מוטלים על הציבור כפי שנלמד מהפסוקים בפרשת ויקרא (כא, י), לכן מותר היה לו להוציא ממון רב על מצוות ללא חשש שבעקבות כך הציבור יתחיל לפרנסו.

ב. **הרא"ש** (ב"ק א, ז) לעומת זאת כתב, שאין הכוונה שהוא קנה ממש באלף זוז, אלא כוונת הגמרא שהוציא סכום גדול לקניית אתרוג, שלא עולה על חמישית מנכסיו, וכך כתב **רבינו ירוחם**. ייתכן שהם סברו כאפשרות השנייה, שהבעיה היא שגורמים לציבור הוצאת כסף רב, ואם כן גם במקרה של רבן גמליאל שהיה נשיא חשש זה היה קיים ואסור לו להוציא יותר מחומש.

פדיון הבן

על הפסק שעל מצוות עשה אסור להוציא יותר מחמישית (שכפי שראינו בעבר (שופטים שנה א'), על בסיסו יש שהסבירו את הסיבה שרבים לא כותבים ספר תורה בזמן הזה), ישנו קושי מהגמרא במסכת קידושין (כט ע"א), שבעקבותיו צמצמו האחרונים את האיסור:

הגמרא בקידושין מביאה מחלוקת בין האמוראים, את מי יפדה אב כשיש לו חמישה סלעים בלבד (הסכום בו פודים בכור), כשגם הוא וגם בנו עוד לא נפדו. לדעת תנא קמא עליו לפדות את עצמו, ואילו לדעת רבי יהודה עליו לפדות את בנו. רואים מדברי האמוראים, שהיה פשוט להם שעליו להוציא את הכסף לשם קיום המצווה, למרות שמדובר בכל נכסיו!

א. **הביאור הלכה** (תרנו, ד"ה אפילו) תירץ, שכפי שראינו הטעם שאסור לאדם להוציא ממון רב על מצווה הוא החשש שמא יפיל עצמו על הבריות. חמישה סלעים הם לא סכום גבוה, ובין כך ובין כך אותו אדם הינו עני ונזקק לציבור, לכן הוא יכול להוציא את כל כספו על מצוות פדיון הבן (ולשיטתו אם נשארו לאדם רק חמישה סלעים וזה מחיר ארבעת המינים או שאר מצוות, מותר לו לקנות), ובלשונו:

"ולכאורה צריך עיון מסוגיא דקידושין דף כ"ט, דמבואר שם גבי פדיון הבן דאף אם אין לו רק ה' סלעים צריך לפדות עצמו. וצריך לומר, דהם מחלקין מסוגיא דקידושין להא דסוכה באופן זה, דלפזר בהון רב אמנם אין מחוייב דשמא יעני ויצטרך לבריות, וזה לא שייך במי שאין לו רק חמש סלעים ולא יגרע פרנסתו במה שיוציא זה על המצווה."

ב. **האגרות משה** (או"ח ה, מא) חלק על הביאור הלכה וכתב, שמדובר בדין מיוחד בפדיון הבן. בניגוד לארבעת המינים ולשאר מצוות שהתורה לא קבעה סכום קנייתם ואפשר לצאת ידי חובה גם באתרוג השווה שקל, בפדיון הבן התורה קבעה שצריך לפדות דווקא בחמישה סלעים, ובמקרה כזה גם אם מדובר בכל כספו של האדם - חובה לבצע את המצווה.

מצוות לא תעשה

עד כה עסקנו בחובה להוציא כסף על מצוות עשה, **הרשב"א** (ב"ק ט ע"ה ד"ה מהא) ו**הר"ן** (סוכה טז ע"א ד"ה ולהדור) פסקו, שבמקרה ומחייבים אדם לעבור על לא תעשה - חובה לתת את כל כספו כדי לא לעבור על האיסור. כפי שהעירו **הרדב"ז** (ד, קמה) ו**החוות יאיר** (ס' קפג) הדין כך לא רק בלא תעשה מדאורייתא, אלא גם בלא תעשה מדרבנן.

לדוגמא, אם גוי מכריח יהודי לשתות יין נסך, ובאפשרותו לתת את כל כספו כדי שיוותר לו - עליו לתת. כמו כן, כפי שפסק **החפץ חיים** (א, ו), במקרה בו מנהל עבודה מחייב אחד מעובדיו לספר לשון הרע על עובד אחר, ואם לאו ייפטר אותו והוא יישאר בלי כסף לפרנסת משפחתו - עליו לסרב ולא לדבר לשון הרע למרות הפיטורים, ובלשונו:

"אפילו אם הוא רואה, שאם ירגיל עצמו שלא לספר לעולם בגנותו של ישראל, יסובב לו הפסד גדול בעניין פרנסתו, כגון שהוא תחת רשות אחרים והם אנשים שאין בהם ריח תורה, עד שאם יראו מי שאין פיו פתוח כמותם, יסלקוהו ממשמרתו ולא יהיה לו במה לפרנס את בני ביתו, אף על פי כן אסור, ככל שאר לאוין שמחויב ליתן כל אשר לו ולא לעבור עליהן."

לאו שאין בו מעשה

מה הסיבה לחילוק בין מצוות לא תעשה, שיש למסור את כל הממון ולא לעבור על האיסור, לבין מצוות עשה שמותר להוציא רק חומש מהנכסים? נראה שבדבר זה נחלקו הפוסקים, והשלכה למחלוקתם תהיה, האם גם על לאו שאין בו מעשה בפועל (כמו הלנת המת, אי מסירת כספי צדקה בזמן וכדומה) צריך למסור את כל הכסף כדי לא לחטוא:

א. **החוות יאיר** (ס' קלט) דן במקרה בו שר חטף גופה של יהודי, והתנה שהוא משחרר אותה רק במקרה בו משלמים לו סכום גדול של כסף. כאשר אין אפשרות לקבור את המת, בני משפחתו אינם עוברים על איסור בל תלין, אבל הרי במקרה זה יש אפשרות לשלם את כספי הפדיון ולקבל את הגופה חזרה, ודן החוות יאיר האם יש חובה לשלם.

למעשה פסק שאין צורך, מכיוון שהסיבה שבדרך כלל צריך לשלם את כל הכסף כדי לא לעבור על לאו היא, שבלאו יש במרידה בקום ועשה בקב"ה, אכילת חזיר, דיבור לשון הרע וכדומה. לאו שאין בו מעשה לעומת זאת נחשב כמו עשה, ואין מרידה אקטיבית בקב"ה, אלא חוסר עשייה שמהווה איסור - לכן צריך להוציא רק עד חומש ממנו, וכך פסק **הפרי מגדים** (או"ח תרנו).

ב. **הריב"ש** (שפז) חלוק על דבריהם ופסק, שגם בלאו שאין בו מעשה חובה על אדם למסור את כל כספו. מדבריו משמע, שהסיבה לכך שעל לאו צריך לתת את כל הכסף בניגוד לעשה היא, שבעוד שביטול העשה נחשבת עבירה יחסית קלה - הלאו תמיד נחשב חמור. משום כך, אין לחלק בין לאו שעובר במעשה, ללאו שעוברים בשב ואל תעשה, ובכל עניין יש חובה למסור את כל הממון.

הידור מצווה

עד כה עסקנו בגובה הסכום שמותר להוציא על מצוות ועבירות, שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים היא, עד כמה יש חובה על האדם להדר במצוות. הגמרא במסכת שבת (קלג ע"ב) כותבת, שיש חובה להתנאות לפני הקב"ה במצוות. כפי שפוסקת הגמרא בבא קמא (ט ע"א) לא מדובר בהמלצה בלבד, אלא עד שליש יש חובה להדר במצווה. מה הכוונה שליש? נחלקו בכך רש"י ו**הרא"ש**. א. **רש"י** (ד"ה בהידור) פירש, שבמקרה בו ניצבים לפני הקונה שני אתרוגים או שני ספרי תורה, והאחד מהודר מהשני אך יקר ממנו, כל עוד הוא יקר ממנו בפחות משליש (כגון ספר תורה אחד עולה אלף והשני אלף מאתיים), יש חובה להדר במצווה ולקנות את ספר התורה או האתרוג המובחר, למרות שבמקום אחר אפשר למצוא זולים יותר.

ב. **התוספות** (ד"ה עד) ו**הרא"ש** (א, ז) חלקו על רש"י ופירשו, שלא מתייחסים למחיר של האתרוג הנמצא כרגע מול עיניי הקונה, אלא למוצרים שבכל השוק. כמה עולה האתרוג הזול ביותר בשוק? על המחיר שלו חובה להוסיף שליש כדי להדר. כמובן שאם אדם מעוניין, הוא יכול להוציא עוד כסף ולקנות ספר תורה מהודר יותר (עד חומש מכספו) - אבל חובה אין, ובלשון הרא"ש:

"הידור מצווה עד שליש במצווה. אם מצא אתרוג שהוא ראוי לצאת בו שהוא כאגוז (דהיינו השיעור המינימלי לאתרוג לדעת רבי מאיר, ולדעת רבי יהודה כביצה) יוסיף שליש לקנות יפה ממנו, ולא שיהיה מחוייב לקנות אתרוג יפה שימצא בתוספת שליש על אתרוג שחפץ לקנות."

למרות שפירושם מקל יותר מפירושם של רש"י, כפי שמעיר הרא"ש יש נקודה בה הם מחמירים. בעוד שלדעת רש"י אם אדם קנה אתרוג, אין עליו חובה לקנות אתרוג נוסף כדי להדר, לפי פירושם של התוספות ו**הרא"ש** במקרה בו הוא קנה את האתרוג הבסיסי ביותר בשוק ורואה אתרוג יפה ממנו, עליו לקנות אותו כל עוד הוא עולה עד שליש יותר מהקודם (משנה ברורה ס"ק א, ועיין גר"א).

להלכה

להלכה **השולחן ערוך** (תרנו, א) הביא את שתי הדעות: את הרא"ש הסובר שיש ללכת אחרי המחיר הבסיסי 'כסתם', ודעת רש"י שהמדד הוא המחיר שלפני הקונה כ"ש אומרים". כפי שראינו בעבר (קרח שנה ב'), נחלקו הפוסקים כיצד השולחן ערוך פוסק במקרה מעין זה, אך נראה שהמסקנה הרווחת היא שהשולחן ערוך פוסק כדעה הראשונה, ובמקרה הזה כדעת הרא"ש.

המשנה ברורה (שם, ד) הוסיף בשם האחרונים, שלמרות כפי שראינו לדעת הרא"ש, במקרה בו אדם קונה אתרוג במחיר הבסיסי ומצא מהודר ממנו יקר בשליש, עליו לקנות את המהודר, אבל דין זה נכון רק כאשר יש לו מה לעשות עם האתרוג הקודם, אבל במקרה שאין בו מה לעשות, גם לדעת הרא"ש אפשר להישאר עם האתרוג הראשון, ואין חובה להדר במצווה (ועיין הערה¹).

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בבית או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו²...

¹ **השערי תשובה** (שם, ב) העיר, שגם אם יש באפשרותו של אדם להדר במצוות והוא יכול להוציא יותר משליש, מכל מקום, אם בעקבות כך הוא גורם שמחירי השוק יעלו, ואנשים נוספים לא יוכלו לקנות ארבעת המינים - עליו להימנע מכך. כפי שהעיר **המבי"ט** (ב, מט) נראה שדבריו נכונים רק במקרה בו הוא מייקר את מחיר האתרוגים הפשוטים, אך במקרה בו מייקר את המהודרים - מותר לו למרות שהמחיר יעלה.

² **מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן:** tora2338@gmail.com